

била присиљена покретима експлоатисаних, који су, са интензивнијим привредним развојем и сами политички јачали. То је у основи значило да ће и буржоазија у Србији, као буржоазија у другим земљама, на нешто савременији начин и савременијим инструментима обезбеђивати своју владавину. Зато је, насупрот принципима као што су „правна сигурност“, „неприкосновеност приватне својине“, „строга законитост“ (заштита такозваних „личних права грађана“), и који су за све подједнако имали да важе, задржан и даље „изборни цензус“. Овим је обезбеђено „народно претставништво“ из средине сопственичке класе“. Тој класи је декларативно стављено у дужност да заступа и интересе оних којима истовремено није дала основна политичка права.

Што се тиче Устава као политичког закона који није собом носио и санкцију, његова важност и примена — са свим одредбама које су штитиле сваког појединца — зависили су од односа политичких снага. Стога се и у развоју Србије, после 29 маја 1903, морало показати да буржоаска држава, с једне стране, може бити врло демократска у „својој структури“, а с друге стране, у својој „пракси“ способна да штити интересе буржоазије, поступцима, који ску у супротности с тим принципима и „слободама“ гарантованих Уставом. Међутим, то кршење принципа од стране носилаца буржоаске власти биће и у Србији, временом све више, у сразмери са слабостима, односно са политичком снагом и зрелošћу радничке класе и њеног руководства, којима „правна једнакост“ и „законитост“ буржоаске државе претстављају само бољу позицију у борби за фактичку једнакост.

Ружица В. Гузина

КРИВИЧНА ДЕЛА ПРОТИВ ЖИВОТА И ТЕЛА У СУДСКОЈ ПРАКСИ СРБИЈЕ ЗА ВРЕМЕ КНЕЗА МИЛОША

Историчари који су расправљали о правосуђу за време владе кнеза Милоша једнодушни су у мишљењу да се у Србији у то време судило по здравом разуму, савести и обичају (1).

Писаних закона није било, а „Наставленија“ кнеза Милоша доношена *ad hoc*, према указаној потреби, била су недовољна да обухвате и регулишу, да сабију у оквиру обавезних норми бројне и разнолике деликте и спорове настале у свакодневном животу тадашње друштвене заједнице. Према томе, правосуђе је почивало на обавезним упутствима кнеза Милоша и његовој личној вољи, а упоредо с тим и на правној свести народа и судија-народних старешина.

(1) М. Гавриловић: Милош Обреновић, Београд, 1909, II, 313; Вук Ст. Караџић: Скупљени историски и етнографски списи, Београд, 1898, 193; Ст. Максимовић: Суђења у кнежевини Србији пре писаних законика из архиве Пожаревачког магистрата, Пожаревац, 1898, V и XIV.

Тек проучавањем оба ова елемента заједно — Милошевих одлука односно пресуда и „Наставленија“ и пресуда које су доносили старешине, од кмета до нахиског кнеза, а доцније судови (магистрати) — моћи ћемо да добијемо праву слику правосуђа у Србији тога доба.

Отсуство јединствених и целовитих правних прописа, тј. закона који правно регулишу одређене односе друштвеног живота, условљавало је различито третирање од стране судија односно судов, како врсте кривичног дела и његовог учиниоца, тако и врсте казне, поступка, итд. Због тога није редак случај да за исту врсту кривичног дела исти суд доноси веома различите пресуде, иако се она по основним елементима бића кривичног дела битно не разликују. Поред овога, познато је да је кнез Милош изрицао пресуде према свом тренутном расположењу а исто тако да је и мењао како своје тако и судске одлуке. Међутим, на ову шароликост у кривичносудској пракси тога периода утицали су пре свега обичаји, политички моменти, личност судија, друштвени положај окривљеног, итд. Нема сумње да је оваква судска пракса недоследна и неуједначена, али и неспутавана законским прописима — ипак крчила, логиком самог друштвеног развитка, путеве доцнијем, модернијем буржоаском законодавству. У њој, таквој каква је, постоје тенденције новог, које живе и кристалишу се у сплету необично повезаних старих и нових односа и схватања, тенденције које — борећи се са утицајем прошлости и изражавајући на одређени начин постојеће друштвене односе — и саме утичу на њих, узајамно се развијајући. Закључивати о тенденцијама у стварању једног новог правног система није могуће само на основу појединачно узетих примера из судске праксе. Тек анализом низа примера истоврсних кривичних дела и њихових елемената може се са више сигурности говорити о карактеристикама одговарајућих кривичних дела. Због тога ћемо у овом прилогу обрадити само кривична дела против живота тела, у свим њиховим врстама и елементима, као и казне које су за ове деликте изрицане.

I. Тачан статистички преглед броја и врста убиства, као и осуђеника за ово кривично дело, не можемо извести због недостатка докумената такве врсте, на основу којих бисмо добили приближно тачну слику криминала. Мита Петровић (2) даје статистику злочинаца за разна кривична дела према извештају Народног суда кнезу Милошу од 27 марта 1833. Овај извештај садржи списак лица која се налазе под ислеђењем или на издржавању казне у Крагујевцу и Поречу. Те године, укупно је било 15 осуђеника у читавој земљи, а 25 лица је било под ислеђењем. Од овог броја издржавало је казну за кривично дело убиства 5 лица, а 10 их је било под ислеђењем. Како се према овом извештају из 1833 појављује два пута више окривљених него осуђених, могло би се претпоставити да је у питању нагли пораст убиства. Међутим, на основу ове статистике ми

(2) Мита Петровић: Финансије и установе обновљене Србије до 1842, Београд, 1901, I, 612—3.

не добијамо ни приближно тачан број извршених убистава, јер је познато да је у то време изрицан мали број казни лишења слободе за кривично дело убиства. Ова казна изриче се ређе од осталих, пре свега због малог броја тамница, а и из других важнијих разлога као што су: скупо издржавање затвора, смањивање броја пореских обвезника, пропадање осуђеничких имања (3), итд. Због тога ова статистика пре потврђује чињеницу да се казна лишења слободе односно робије ретко примењивала, него што илуструје стварно стање у погледу броја кривичних дела и њихових извршилаца. Тачан број учинилаца кривичних дела данас је готово немогуће установити, јер нам недостају — за проучавање неопходне — потпуне архиве тада постојећих судова и других органа власти, статистике пописа становништва, итд.

Ако не можемо да установимо број и кретање убистава за време прве владе кнеза Милоша, ипак постојећи материјал омогућује нам да учимо и анализирамо врсте кривичног дела убиства, њихове елементе, као и врсте казни и начин њиховог извршења.

Према литератури и прегледаној грађи, објављеној и необјављеној (4), могуће је кривична дела убиства класификовати на следећи начин:

1. Тешка убиства (5) у која долазе: а) убиство претставника власти; б) убиство из користољубља; в) убиство на свиреп или подмукао начин; г) чедоморство (детеубиство).

2. Обично убиство.

3. Лакша убиства у која долазе: а) убиство у нужној одбрани; б) нехатно убиство.

Ова подела је створена анализом судских пресуда тог времена, и то само ради јаснијег илустровања елемената кривичног дела убиства које је познавала тадања судска пракса и који су јој служили за одређивање тежине дела и одмеравање казне. Тако изведена по-

(3) Мих. Гавриловић: Милош Обреновић, II, 1909, 326.

(4) Необјављени документи налазе се у фондовима државне архиве НРС у Београду (у даљем тексту употребљена скраћеница ДАБ).

(5) Изоставити убиства почињена у хајдучији, приликом набрајања врста кривичног дела убиства, мислим да је мање погрешно него ли уврстити их, мада и ово издвајање такође има извесних недостатака. Тачно је да су ухваћени хајдучи за учињене деликте, па и за убиства, кажњавани најтежим и најсуровијим казнама, тј. да су пресуде односно начин извршења казне били тежи него за обичне деликвенте. Међутим, сама хајдучија, одмећање од власти, непризнавање постојеће државне власти сматра се као посебно тешко кривично дело. Чињење и других кривичних дела за време хајдуковања само утиче на висину и оштрину казне. Зато се хајдучија мора третирати као посебно кривично дело и никако се не сме разбијати на кривична дела почињена за време одметништва (на пример, разбојништво, убиство, крађа, итд.). Ту и настаје проблем. Хајдучија је кривично дело са гледишта тадашње власти и кнеза Милоша, те се они одговарајућим превентивним и репресивним мерама боре против ње. Међутим, ми данас морамо третирати хајдучију за време кнеза Милоша не само као криминал, него као много сложенији друштвени феномен који треба комплексно и проучавати. Иако је проблем хајдучије овог доба доста обрађиван, он још увек захтева темељну и свестрану социолошку студију. Због тога би правна анализа могла и морала да буде само корисна допуна у широко постављеној проблематици хајдучије. Напротив, третирати хајдучију као обични или политички криминал, значило би поставити читав проблем једнострано и доћи до врло погрешних закључака.

дела свакако није и не може претстављати чврсту и строго одређену систематику, већ има чисто оријентациону, методолошку намену.

1. И по схватању судске праксе Милошевог времена *тешка убиства* су се разликовала од осталих убистава пре свега по нарочитој друштвеној опасности дела с обзиром на начин, побуде, циљ извршења и посебно заштићен објект кривичног дела. Виност односно умишљај, као један од неопходних елемената кривичног дела, овде је битна претпоставка за посебну квалификацију. Већ сада можемо нагласити да су се квалификована убиства по правилу кажњавала смртном казном.

а) *Убиство претставника власти*. — Сасвим је разумљиво да се у процесу стварања и учвршћивања новог апарата власти у Србији сваки акт уперен на његово рушење, слабљење или непоштовање — па и против личности претставника те власти — сматра као тешко кривично дело за које се изриче најстрожија казна.

Убиство било ког претставника власти — сеоског кнеза (6), кмета (7), пандура (8), итд. — кажњава се смрћу, а по извршеној казни „њихово тело да се за углед свакоме на коло тури, с кога да се никако не скида и не закопа“. Код овог кривичног дела убиства изузетно (9) се примењује и принцип супсидијарне колективне одговорности ако је убица у бекству односно уколико се он не ухвати. У овом случају гоњење убице спроводе — поред органа власти — и супсидијарно одговорна лица.

Покушај убиства кмета кажњавао се као и убиство — најстрожијом казном, што илуструје и овај пример: „[...] из пиштоља хотећи га убити, кроз бутине ранио. Горе споменути Ђурађ Тодоровић који не само из упорства својега повиновати се хтео није запустити кмета и на скуп сеоски ићи, но истога кмета и убити покусио се, осуђује се да из пушака убијен и за пример прочима обешен буде“ (10). Тако је кнез Милош хтео и морао да и на овај начин обезбеди углед и ауторитет новоствореним органима власти, да њихове претставнике уздигне изнад осталог народа и покаже да су они — иако само његове слуге — стварне старешине народу. Редовни судови су могли да суде само за убиства сеоских старешина, односно најнижих чиновника. Они нису били надлежни да суде у случају убиства крупнијег старешине. То право је кнез Милош задржао за себе, не само због тога што је он био и највиша судска власт, већ што су неке старешине платиле главом по његовом налогу.

б) *Убиство из користољубља* је такође квалификовано убиство а његово извршење по правилу повлачи смртну казну. Тако, на пример, разматрајући случај Драгоја Драгојевића из Равња, Народни суд доноси следећу пресуду: „Будући да је више именовани убица

(6) ДАБ — ЗМП XVII, А 99; 4 јули 1825.

(7) ДАБ — Шабачки суд 1828—30; 25 септембар 1830.

(8) ДАБ — КК XXXI, 164; 26 август 1821.

(9) Колективна одговорност родбине (принцип сродства по крви) или села (територијални принцип) практиковала се још и у гоњењу и кажњавању хајдучије и јатаковања, а налазимо је и код кривичног дела похаре (крађе).

(10) ДАБ — Апелациони суд 1825; 1 јули 1825.

Марко Тешановић, као што је и пред судом најје шабачке и овде пред Судом Народним својевољно признао, газду свога, меанцију Драгоја Драгојевића живота лишити намерио био, да би само аљине и оружје његово себи присвојити могао, и намереније ово горереченог дана заиста извршио; зато Суд Народни [...] налази њега, као самовољног убицу, смрти бити повина; чега ради решава, да се из пушака убије, и тело његово на коло да се стави, на коме до распаденија да остане“ (11).

Из ове, као и других пресуда (12) које се односе на ово кривично дело, види се да суд као најважније елементе за квалификовање дела и изрицање казне узима умишљај и користољубље („[...] навалице и спремајући се из пизме и поради пара убио“) (12).

При оцењивању кривичне одговорности у цитираним случајевима уопште нису узимане у обзир било какве олакшавајуће околности. („[...] извршио Марко злоковарно намереније ово или поводом удараца од газде свога добијених, као што се у нечему извинити тражи [...] налази њега [...] смрти бити повина“ (13); или суд „[...] налази да га ни сама младост његова оправдати не може“) (14).

Смртна казна извршавана је по правилу стрељањем а потом вешањем или стављањем на коло за пример другима, а изузетно на исти начин односно истим средством којим се убица служио ([...] да се погуби оном смрти којом је он Петра убио, тј. да се трипут ушмице сикиром у слепо око удари, па тело му да се мете на коло, где да остане док се не распадне“) (14). Може се с разлогом претпоставити да је оваква врста смртне казне, пореклом из обичајног права, позната и у другим европским државама, а код нас се — због заостајања читавог друштвеног развитка у условима владајућег османлиског феудализма — задржала и у првој половини XIX века.

Из овога се јасно види са каквом су строгошћу органи власти у том периоду чували и бранили личну, а нарочито имовинску сигурност, те тако унеколико доприносили општој безбедности и сређивању прилика у земљи.

в) *Убиство на свиреп или подмукао начин.* — Најчешћа убиства ове врсте су: убиство на спавању, давлeње детета бацањем у воду, убиство секиром или каменом у главу, унакажавање односно масакрирање жртве, итд. Иако су пресуде за ова кривична дела по форми сличне осталим, ипак се може уочити да су детаљније обрађиване и да се у њима наводе готово сви елементи овог кривичног дела који су били основ за одређивање одговорности учиниоца и одмеравање казне. Примера ради наводимо пресуду Великог суда од 15 септембра 1837: „Узевши Велики Суд у данашњем заседању своје у размотрење цели преднаведени поступак Јанков како пре наведеног убиства тако и при истом, а при том и сведочанства апсан-

(11) ДАВ — Шабачки суд 1832; 29 јануар 1832.

(12) ДАВ — Совјет 1837 No 568; 25 септембар 1837.

(13) ДАВ — Шабачки суд 1832; 29 јануар 1832.

(14) ДАВ — Совјет 1837 No 568; 25 септембар 1837.

ције и кметова и комшија његови, не налази га никако за згранови-та, што нигда није долазио у стање о себи незнања и што је свако злочинство при себи, но у зверској јарости учинио, које се и при убијству над женом његовом произведеноме довољно осведочава тиме, што је он по предходећем инату, удавио је и удавивши је одма деци својој запретио да га не одаду, па после и невешт томе чинећи се отишао кмету своме и јавио му да је умрла, по чему се пре за лукава него за луда држати мора, и зато га само као само-произвољнога убицу осуђује да из пушака убијен буде и тело му ради угледа да се метне на коло, где да остане, док се не распадне“ (15).

Као што се види из овог случаја, суд је помоћу сведока посебно испитивао урачунљивост учиниоца кривичног дела за време пре учињеног дела, као и у времену проведеном у истражном затвору. По тадашњој судској пракси суд мора да утврди урачунљивост окривљенога, јер би у противном, услед недостатка једног од основних елемената кривичне одговорности учиниоца, суд морао донети ослобађајућу пресуду.

Ако је учинилац кривичног дела убиства неурачунљиво лице, суд поступа као у следећим случајевима: „Илија Максимовић из Борине Рађевске, који је [...] у болести својој убио девојку Јелену код њега у служби бившу не може се убиства овог произведеног ради никаквој казни подвргнути, из узрока тога, што се из свију обстојатељства болести његове, у преднаведеном писму вашем изложени, закључити може, да он у болести овој није при себе био, следоватељно да је убиство ово у изумљенију, и не знајући шта чини произвео [...] препоручујемо вама, да ви [...] закажете кметовима његовима, којима ћете њега предати, да они пазе на Илију, да не би опет кад-год подобно зло учинио, и с препоруком овом да их одпустите“ (16).

Утврдивши урачунљивост окривљеног Јанка Марјановића, суд — као што се из наведеног документа види — одмах прелази на оцену мотива и начина извршења кривичног дела. Лукави начин прикривања убиства суд узима као отежавајућу околност.

За ово квалификовано убиство такође се изриче смртна казна, а извршава се, уколико је то могуће, истим начином на који је кривично дело учињено. На пример: „Велики Суд [...] као наваличнога убицу осуђује га, да се камењем убије, као што је и он Младена о камење убио“ (17). Или „[...] по чему и решава: да се, како Јован тако и Кумрија, сикиром у главу убију [...]“ (18). Врло често, нарочито у пресудама пре тридесете године, наводи се и општи пропис на основу кога се изриче смртна казна и начин њеног извршења. Формулација овог прописа је готово свуда дословно иста и гласи:

(15) ДАБ — Совјет 1837, No 559.

(16) ДАБ — Шабачки суд 1832; 19 јануар 1832.

(17) ДАБ — Совјет 1837, No 559; 30 септембар 1837.

(18) А. Јовановић: Примери старог српског правосуђа, „Бранич“, V, 1898, 593—4.

„Верховне власти наше правило јест да каквом који смрћу умори другога, онаквом и сам уморен да буде“ (19). Уколико се из било којих разлога казна није могла извршити на исти начин, као и кривично дело, примењивана је казна стрељања.

г) Чедоморство (*детегубство*). — За разлику од савременог права, кривично дело чедоморства за време кнеза Милоша сматрало се као тешко убиство. Из „Објавленија“ (20) Народног Суда и кнеза Милоша № 405 од 8 јуна 1827, као и из судске праксе, видимо да је ово кривично дело било прилично распрострањено, нарочито до тридесетих година прошлог века, и то искључиво над ванбрачном новорођенчади. Нема ниједног документа који говори о убиству брачног детета. Већ ома споро и неприметно је опадао број убистава ванбрачне деце, без обзира на казне које су за ово кривично дело примењиване, иако су оне, у погледу оштрине, у различитим приликама биле врло различите. Према поменутом „Објавленију“ закључујемо да су мајке које убијају своју ванбрачну децу осуђиване најтежом, смртном казном, затим робијом и телесном казном. Такође су била кривично одговорна она лица која су на било који начин допринела да до убиства дође односно која су могла да одклоне, спрече убиство, а нису то учинила.

Видећи да строге казне нису једини пут да се ово друштвено зло смањи, кнез Милош је, како се види из „Објавленија“, доцније ослобађао сваке одговорности девојку која ванбрачно роди, под условом да дете сачува и отхрани. Он је и другим мерама покушавао да сузбије и ограничи необично раширен неморал, знајући да је чедоморство само једна од природних последица таквог стања. Те мере су биле: дужност родитеља да строго мотре на понашање своје одрасле деце, нарочито кћери; старање како органа власти — од сеоског кмета до нахиског магистрата, тако и читавог села да се ванбрачно дете живо донесе и одгоји; трошкови за порођај и дојкињу — јер се дете привремено одузима мајци — подмирују се из касе магистрата, с тим што ће их суд доцније наплатити „от именија домова прелубодејца и прелубодејнице“, итд.

Ако се свим овим мерама врло мало постигло, није се више ни могло учинити, јер су узроци оваквом стању били много дубљи, тј. проистицали су из самих друштвених односа који су се налазили у дугогодишњем непрекидном и оштром превирању. Уосталом, док се прописима и другим интервенцијама органа власти кнез Милош трудио да учврсти морал и заштити породицу, његов распусни лични живот, као и готово свих старешина, не само да се није поклапао са

(19) ДАВ — ЗМП ХХХ, 260; 14 јули 1825 год.

(20) ДАВ — ПО К 54, 38 и ЗМП ХХІХ, 79. Овај необично значајан и интересантан документ сажето износи у 10 тачака настојања власти у протеклих десет година да најразличитијим васпитним и принудним мерама смањи број чедоморстава. Документ су делимично објавили: М. Миљковић: Кратак поглед на историски развита кривичног права у нас за последњих сто година, „Бранич“, XI, 1905, 174—7; и М. Драгутиновић: Прилози за суђење у Србији пре писаних закона, „Бранич“, VI, 1899, 133—4. Документ је објавио у целости Прока Кнежевић у „Праву“, II, 1886; Мита Петровић: Финансије и установе, I, 635—8.

званичном политиком, већ претставља прилично верну слику начина живота и моралних схватања једног дела српског друштва тога времена.

Судећи по сачуваним пресудама кривично дело чедоморства се теже кажњавало у првим годинама учвршћења Милошеве власти. Тако „Кнезови Канцеларије Народне Србске“ у Крагујевцу пресудом № 921 од 7 новембра 1822 „[...] преступницу Марију, која живот свог детета поштадила није, судимо да смртију казнена буде“ (21). Саучесници су такође били кривично одговорни и у продужетку ове пресуде они се овако кажњавају: „Смиљани удовици која је Марију да зло учини наговорила педесет канџија да удари се; — Стефану Гошњићу са којим је Марија зачала, премда му је она сам повод дала, педесет штапа да удари се“. Понекад се извршење смртне пресуде за ово кривично дело препушта народу села из кога је мати-убица: „[...] сакупио сам кметове из околних села, и пошто прочитао сектенцију, у присуству њиовом и девојчином дао сам је кметовом и прочим народу из Бачине те су је убили“ (22) или: „За горе назначену Ивану која живот свог детета поштадила није, судимо, да као убица пред собраним народа убијена буде“ (23).

До тридесетих година за кривично дело чедоморства по правилу су се изрицале смртне казне, а остале ређе. Од тога времена — не стриктно — у судској пракси се поступа управо обрнуто, по правилу се доноси телесна или временска казна, или обе заједно, а тек по изузетку и смртна казна. У погледу саучесника односно помагача и потстрекача нема великих промена, они се стално приближно исто кажњавају, док се љубавници сада углавном ослобађају кривичне одговорности. И у овим доцнијим пресудама кривично дело чедоморства сматра се тешким злочином, „богомрским делом“ као и пре, али се сада узимају у обзир околности под којима је дело учињено, „да би тим срамоту своју прикрила“ (24), као олакшавајуће, што утиче на смањење казне. На пример, пресудом Великог суда од 30 септембра 1837 осуђује се мати „да робује годину дана од дана уапшења, и да јој се после свака три месеца удари по 25, дакле свега 100 камџија, па да се слободна одпусти“ (25).

2. Обично убиство је најчешћа и најбројнија врста од свих кривичних дела убиства у овом периоду. Укратко, то је кривично дело чија се основна карактеристика састоји у насилном, противправном одузимању, лишавању живота неког лица. Овако широка дефиниција, коју је усвојила судска пракса Милошеве Србије, водила је веома различитом кажњавању овог кривичног дела. Не би требало инсистирати на поставци да су различите казне за кривично дело обичног убиства искључива последица недостатка тачних дефиниција, законских прописа и кривичног законика.

(21) ДАБ — Апелациони суд 1822.

(22) ДАБ — ЗМП XIII, А 224; 23 април 1819.

(23) ДАБ — ЗМП XXIX, 12; 7 новембар 1820.

(24) ДАБ — Совјет 1837, No. 554; 2 октобар 1837.

(25) ДАБ — Совјет 1837; No. 598; 30 септембар 1837.

Пресуде које различито кажњавају обично убиство претстављају драгоцену грађу не само за проучавање судске праксе, него још више за упознавање читавог друштвеног кретања, свесних и несвесних сукоба патријархалне заједнице, односно њених схватања и односа са механизмом апарата нове власти, који је настао и одржавао се безобзирном применом насиља и градио нове буржоаске друштвене односе. Међутим, иако су Милош и локалне старешине — кнезови, судије, трговци, итд. — несумњиво претставници нове, младе буржоазије у рађању, сви они, и као појединци и као целина, неминовно носе са собом схватања и обичаје друштва из ког су поникли, а које у новим условима смењују и руше. Сукобљавање старог и новог и њихово паралелно постојање, манифестовало се у свим областима друштвеног живота на веома чит и буран начин за време прве владе кнеза Милоша, кроз оштре потресе у животу и свести људи, кроз класну диференцијацију, и тешко али поступно кретање читавог друштвеног живота напред. Ови процеси одигравали су се својеврсним путевима и у различитим формама. Због тога треба видети на живим примерима уже, одређеније стварности како се конкретно потврђивала ова општа законитост развитка људског друштва. Анализа кривичног дела обичног убиства и његово кажњавање пружа за то веома повољне могућности.

За кривично дело обичног убиства изрицане су следеће казне: смртна казна, телесна казна, лишење слободе односно робија и имовинска (новчана) казна. Из пресуда можемо видети да су се ове казне изрицале како појединачно тако и кумулативно.

Било је — веома ретко — случајева да се за кривично дело убиства доносила чак и ослобађајућа — стално или привремено — пресуда. Документи нам откривају који су то органи и, што је још важније, из каквих су мотива доносили ослобађајућу пресуду за једно од најтежих кривичних дела. Кнез Милош доставља на извршење кнезу Милосаву Здравковићу овакву своју пресуду: „За влаха оног што је убио жену своју, видим да је нужно, ситне деце ради да иде кући гледати децу исту. Тога ради препоручујем вам да га пустите кући деци својој; и немојте га казнити засад, но реците му да је погрешка његова опроштена. Нека га неко време код деце, и позније ћемо га казнити. Само не дајте ствар ову у заборавност“ (26). Овом примеру је сличан случај жене која је свог мужа убила уз саучесништво љубавника. Она се, такође ради деце пушта на слободу а њен саучесник осуђује на смрт. „Суд [пожаревачки — прим. В. П.] пресуди да се убију и човек и жена: труп преко трупа да падне [...] Ствар оде Народном суду, који ту пресуду одобри; оде књазу Милошу, а он пресуду измени утолико што жени — која је имала шесторо ситне деце

(26) ДАБ — ЗМП XV, А 4; 26 јули 1823.

— опрости живот да ту децу гледа, а бећар њен милосник да се убије“ (27).

Ове пресуде претстављају изузетак у судској пракси Милошева доба. По правилу учинилац било ког кривичног дела, а посебно убиства као једног од најтежих, није никако могао да измакне кривичној одговорности, нити да не сноси одговарајућу казну за учињени деликт. Наведене пресуде утолико пре потврђују својом изузетношћу колико је кнез Милош ишао далеко — по цену ослобађања за кривично дело убиства — и био доследан у својој политици популације Србије која се огледала и у низу других, ефикаснијих мера (насељавања Срба из Аустрије и околних пашалука додељивањем или земље уз ослобођење од порезе за годину дана или какве службе; строге мере против убиства ванбрачне новорођенчади о чему је већ било речи, итд.). Затим, ове пресуде би могле да поткрепе и мишљење, да је у Србији тог времена несумњиво наступио процес пропадања, осипања — до тада преовлађујућег — задружног облика породице и повећавање броја мањих, самостално издвојених породица, карактеристичан процес који траје у Србији кроз читав XIX век, као последица одређених економских и политичких услова и момената.

Из ових пресуда видимо да би деца, у случају осуде родитеља, остала потпуно незаштићена, препуштена сама себи, док би при постојању задруге било друкчије: децу би прихватила и одгајала њихова најближа родбина, са којом су и дотада заједно живела. Нагласили смо да су овакве ослобађајуће пресуде за кривично дело убиства веома ретке, и због тога судови много чешће, ради заштите незбринуте деце деликвента, не изричу увек најтежу казну за убиство, а такође преиначују временску у телесну казну. На пример, пресудом Великог суда од 3 децембра 1837 осуђује се убица Глиша Стефановић на три године робије, а по издржаној казни „да три пут на место шибан буде кроз тристо момака“ (28). Совјет преиначује ову пресуду узимајући у обзир олакшавајуће околности, међу којима и ову: „[...] а к томе, узевши Совјет у призреније нарочито ситну дечицу Глишину, која би осуђеном на три године робијом отца свога сасвим пропала, одлакшава се исту пресуду, с тим да убица Глиша у место одређене му казни, кроз 300 момака четирипут на место само шибан буде, а потом да се слободан отпусти“ (29). Како се у судским пресудама водило рачуна о обезбеђењу деце убијеног изнећемо доцније.

Пример када је убица „који је своме тасту оцекао главу, одпуштен кући“, тј. ослобођен кривичне одговорности за учињено дело, јер је „обещчао се добро обхождавати“ (30), сасвим је нетипична појава у пракси свих судова, укључујући кнеза Милоша, када је у питању кажњавање убиства. Наведена пресуда и њој сличне, нису доношене ни на основу искључиво обичајног права, нити према пресе-

(27) А. Јовановић: Примери старог српског правосуђа, „Вранич“, V. 1898, 594.

(28) ДАБ — Совјет 1837, No 662.

(29) ДАБ — Совјет 1837, No 662.

(30) ДАБ — Апелациони суд 1825; 22 септембар 1825.

данима за ово кривично дело у тадашњој судској пракси, већ по вољи кнеза Милоша, од чије је тренутне ћуди не једном зависила судбина како имовине, угледа и положаја људи, тако и њихових живота. Разне пресуде које је доносио кнез Милош биле су понекад сасвим различите, у директној супротности с „Наставленијем“ или „Објавленијем“ које је он сам прописао и упутио судовима и старешинама за пресуђивање одговарајућих деликата и спорова. Оваква самовоља и потпуна неодговорност кнеза Милоша свакако није доприносила правној сигурности, учвршћењу апарата власти и општој консолидацији, чему је несумњиво кнез Милош тежио и што је релативно постигавао другим својим мерама. Напротив, такви поступци кнеза Милоша само су кочили бржи развитак и омогућавали — додуше само истакнутим и код кнеза у милости — локалним старешинама да се и они тако понашају.

Разлике у тежини казни за обично убиство биле су велике, како између разних врста (телесна, временска, смртна) тако и у оквиру исте — нарочито телесне — казне. Пожаревачки суд 22 јуна 1825 обавештава Народни суд у Крагујевцу да је извршио казну, између осталих над убицом Цветком Гавриловићем који је „с награжденијем сто батина одпушчен жив и здрав к дому“ (31). На другом примеру видимо да је телесна казна далеко оштрија. Пресудом истог суда од 2 априла 1830 кажњава се убица да „полусмртну казну“ поднесе за почињено убиство (32).

Телесна казна над људима се извршује разним средствима: шибом, батином, церићем (33) и др., а над женама углавном камџијом (34). Бити осуђен на казну од двестотине камџија исто је што и смртна казна (35). „Мртва шиб“ означава посебан облик извршења смртне казне (осуђено лице трчи шест или више пута кроз у два реда постројених шетстотина момака који га шибају) и није се примењивала као казна за обично убиство. Смртна казна над убицама извршавана је стрељањем, много ређе вешањем, а најчешћа формулација Народног суда или Совјета (почев од 1835), који је достављао смртне пресуде (са обавезном потврдом односно одобрењем кнеза Милоша) на извршење одговарајућим магистратима, била је да убицу „погубите и тело његово на углед народу на коло ставите, на коме до распадања да остане“ (36).

При доношењу пресуда за кривично дело обичног убиства нису узимани у обзир сви елементи који чине биће кривичног дела, као и остале околности, који тек заједно узети одређују степен одговорности учиниоца као и врсту казне, већ се често догађало да се издвајањем појединих, као најважнијих и одлучујућих елемената, а занемаривањем осталих, такође значајних обележја, различито квалификује

(31) ДАБ — Апелациони суд 1825.

(32) ДАБ — КК XXII — 63.

(33) Гавриловић: *op cit.*, II, 463.

(34) Исти: *op. cit.*, 325.

(35) Исти: *op. cit.*, 325—326.

(36) ДАБ — Апелациони суд 1831—2; 1 април 1831.

исти случај убиства. Илустроваћемо конкретним примером. Народни суд у пресуди од 15 септембра 1831 осуђује убицу на временску казну уз образложење „да је Милош [убица — прим. В. П.] ово убиство [...] у јарости завадивши се сирјеч с Миленком по согласном обе стране казивању због воде, коју је погибши Миленко од њега преотимао и тим самим неправду и насиље му чинио и тако повод кавги дао, не налази њега из овог призренија смртној казни бити повина, но осуђује се на десетогодишњу робију у Пореч“ (37). Кнез Милош разматрајући овај случај, узима друге елементе као битне, запостављајући оне наведене у пресуди Народног суда, и захтева да се поменута пресуда преиначи у смислу његове одлуке од 25 октобра 1831 која гласи: „Будући да је Милош Јовановић Миленка Јелића пушком као сваком познатим смртоносним оружјем убио, то се недвоумно види, да га је хотенијем живота лишио, и зато га поступак његов, који би иначе лакши могао бити, кад би убиство ово батином или другим каквим орудијем учињено било, које к реду смртоносних орудија не принадежи, — сасвим смрти повина чини“ (38).

Народни суд поступа према налогу кнеза Милоша усвајајући потпуно његово образложење и, сасвим одбацујући своју претходну пресуду, доноси 27 октобра 1831 следеће: „[...] по чему и њега као самовољног убицу на смрт осуђује и решава, да се из пушака убије, [...]“ (39).

Интересантно је да није дошло до извршења ни ове преиначене пресуде Народног суда. Кнез Милош поново оснажује горње „Решеније“ Народног суда, из сасвим других, претежно политичких разлога, мада се са њима морало рачунати и пре покретања поступка. Кнез Милош то објашњава актом од 22 јануара 1832: „Предстојеће решеније [...] преиначавам с тим, да му високославни Суд Народни из тога призренија, што су све у овом процесу помешане особе, из пазарске нахије која нашој јурисдикцији не подлеже, какву телесну казну одреди, и да га по одржању њеном слободна одпусти“ (40). Наравно да је суд послушао кнеза и по трећи пут донео пресуду по истој ствари којом се убица кажњава са педесет штапова и истог дана пушта на слободу (41).

Без обзира на последњу извршну пресуду — мотиви због којих је она донета прелазе оквири ове теме —, преиначавање претходних двеју пресуда претставља карактеристичну несигурност, шароликост и нејединственост одлука судова и схватања судија, и то највиших, тачно изражавају њихове међусобне односе и одређују надлежност. У пресудама за кривично дело обичног убиства суд досуђује, поред осталог, и неку врсту накнаде штете породици, најчешће само деци, убијеног лица. „Решеније“ Народног суда од 4 августа 1832 гласи: „[...] да се Недељко Раилић због убијеног самовољном непредостро-

(37) ДАБ — Апелациони суд 1831.

(38) Исто.

(39) ДАБ — Апелациони суд 1831.

(40) Исто.

(41) Исто.

жности човека кроз триста момака шест пута на место шиба, и за уживљење деце њиме убијеног Јевте да се именија седми део као на њега код 6-ро деце његове припадајући даде“ (42). Ниједна пресуда за обично убиство није се могла извршити, а да се не достави кнезу Милошу на увид. Ову пресуду он само делимично мења: „... да Недељко место шибе једну годину у месту робује“, док други део потврђује да „... дужан буде, опредељену накнаду деци убијеног Јевте платити“ (42).

У случају да убица нема ближе родбине досуђује се читаво његово имање породици убијеног. Пресудом од 8 маја 1835 Народни суд изриче за убиство смртну казну стрељањем; исту пресуду кнез Милош потврђује 21 маја 1835 „од слова до слова, с тим додатком, да се именије Макевијино [убице — прим. В. П.] у судејском претстављенију назначено Стевановој сиротној остави тој деци, на њино собствено притјаженије преда 1., што је Макевија њи оца и благоделаља лишио, 2., што Макевија ни жене ни деге не има“ (43).

Имовинско (новчано) обештећење породици убијеног за његов живот установа је патријархалне друштвене заједнице. Иако тако старог порекла, установа композиције одржала се, у пракси српских судова у току првих деценија XIX века, у одређеном, новим условима прилагођеном облику као казна за убиство.

За обично убиство изрицала се новчана казна као посебна и једина казна, али само изузетно, док се код нехатног убиства ова казна по правилу изрицала.

Међутим, нису усамљени примери када суд пресуди да се „крвнина“ исплати судској односно државној каси а не породици убијеног. У пресуди Народног суда од 13 јануара 1826 каже се: „Разсуђавајући ми о преднаведеном убиству да је Митар [убица — прим. В. П.] у воспалењу јарости, и за нанешено му безчестије учинио, судили смо њему живот простити, обаче (по размотренију именија његовог) да плати у касу народну 700 гроша крвнине“. Идућег дана кнез Милош је потврдио ову пресуду „с тим додатком да место пресуђених 700 гроша крвнине 800 гроша каси Нар. плати“ (44).

Саучесништво у виду саизвршења кривичног дела убиства кажњава се тешком телесном казном, јер се сматра да је саучесник односно саизвршилац допринео својим учествовањем остварењу кривичног дела убиства. Народни суд осуђује саучесника пресудом од 20 јануара 1834 коју кнез Милош потврђује да „кроз тристотине момака шест пута на место тј. шест пута доле и шест пута горе шибан буде“ (45).

3. *Лакша убиства*. — Најопштија карактеристика привилегованих убистава је да се учиниоци ових кривичних дела благо кажњавају или ослобађају кривичне одговорности, и да се у току ра-

(42) ДАВ — Шабачки суд 1832.

(43) ДАВ — Шабачки суд 1835 (1—400).

(44) ДАВ — ЗМП ХХІХ, 72.

(45) ДАВ — Шабачки суд 1834 (1—400)

справе ових спорова мешају елементи кривичног и грађанског поступка.

а) Када суд утврди да је убиство извршено у стању *нужне одбране*, а поред тога и остале чињенице иду у корист нападнутог убице, увек се доноси ослобађајућа пресуда; учинилац се ослобађа кривичне одговорности, јер се убиство у *нужној одбрани* не сматра деликтом. То се јасно види из пресуде од 11 децембра 1833 према којој Народни суд „[...] налази да нико други није у томе крив него убијени Ђура, који је повод дао и започео бој, и за то жену Симићу, која је бранећи већ обаљенога и окрвављенога мужа свога од разјаренога и насилника Ђуре, реченога Ђуру убила, ослобађава савршено што је у томе дужност добре жене извршила“ (46).

Другом пресудом Народног суда од 7 маја 1835 такође се решава да се за исто дело убица „као невин кући својој одпусти“ (47). Кнез Милош потврђује ову пресуду „с додатком, да се Сима Богићевећ [убица — прим. В. П.] из села свога крене“ и то много даље „како се неће моћи нигде ни у чаршији ни на саборима са родбином убијенога Марка састајати“. Овом казном протеривања, уклањања из села ослобођеног убице, кнез Милош жели да паралише могућност крвне освете, рачуна се још увек живим схватањима у народу да се крв крвљу испуљује, а једна глава другом плаћа, и због тога допуњује пресуду Народног суда превентивном мером протеривања из села у циљу отклањања нових тешких деликата. Из наведене пресуде Народног суда такође видимо претпоставку да до крвне освете може доћи, али док кнез Милош хоће да предухитри ову латентну опасност уклањањем из села, Народни суд само упозорава какве ће се санкције применити против евентуалних учинилаца, односно да ће се кривци казнити према тежини кривичног дела, без обзира из којих су побуда деликти учињени. У пресуди опомена породици убијеног гласи: „На последак кућанима и деци Марковој да се закаже, да се не би усудили деци Симиној какова вреда учинити и набајивати их: јер се у таквом случају неће у призреније узети, што је Марко погинуо и што су деца његова за осветити га, Симовој вред каквој нанела; него ће се преступник био он мало или пунолетан према величини своје кривице казнити“.

За кажњавање убиства из *нужне одбране* долазило је у случајевима прекорачења границе *нужне одбране*. Народни суд у пресуди од 25 августа 1825 коју истог дана потврђује кнез Милош, на основу утврђених околности оцењује: „[...] да речено убиство из својевољног његовог [убице — прим. В. П.] намеренија, докле нападнен није био, произишло није [...]“, и стога решава „[...] да се исти убилац Мијајло на 6 месеци окује, и 100 батина сад, а 100 при отпушту његовом да му се удару“ (48). Извршење ове релативно строге казне и поред стања *нужне одбране* суд објашњава прекорачењем ну-

(46) ДАБ — Шабачки суд 1834 (781—1073).

(47) Крагујевачки суд 1835.

(48) ДАБ — Апелациони суд 1825.

жне одбране, јер је убица нападнут батином, а бранио се и убио нападача ножем.

б) Убиство из нехата — према судској пракси овог времена — сматрало се свако убиство које је извршено „неотице“ или „сасвим неотице“, тј. из непажње, због које је једино учинилац и одговоран, јер није могао да предвиди, нити је био свестан какве последице може да произведе „његова непредострожност“. Штуро квалификујући нехатно убиство као деликт који је „неотице“ учињен, судови ослобађају учиниоца кривичне одговорности за дело убиства, иако се пресудом не ослобађа сваке одговорности (на пример због ношења оружја или обавеза према породици убијеног, итд.).

Народни суд доставља Шабачком суду на извршење своју пресуду од 1 јуна 1833: „Будући да је [...] Петар Романдић [...] бећара Тому Стојановића неотице убио, то се он и не може као убица осудити, и због тога убиства, да није у другоме чему повинен, морао би се сасвим од казни ослободити. За непредострожност пак његову, што је носио у друштву пушку [...] без чега се та несрећа не би догодила била, осуђује га суд Народни, да са 50 штапа кажњен буде, [...]“ (49). Телесна казна у висини од 25 до 50 штапова понавља се и у осталим пресудама, уз коју се обично још досуђује, на захтев странака или по нахођењу суда, новчана накнада најчешће за „трошак учињен о погребу“ (50), или „за препитаније заоставше сиротне фамилије“ (51).

Суд и нехатног убицу кривично гони одмах по учињеном убиству, и када га ухвати ставља га у затвор, где остаје све до доношења пресуде. Уколико пресуда није ослобађајућа, казне су благе, јер се „он и не може као убица сматрати“, и кажњава се за „неосторожност његову“. Ипак суд пушта на слободу нехатног убицу тек по извршењу пресуде, без обзира да ли је у питању телесна казна или новчана накнада. Пресуда Народног суда № 627 од 28 марта 1833 коју доставља на извршење Шабачком суду гласи у изводу: „[...] поред апса који је досад издржао, осуђује га суд Народни да са 25 штапа кажњен буде, које над њим да извршите па слободна кући да га пустите“ (52). Или, друга пресуда истог суда од 29 марта 1833 No 644 „[...] и та казна која му се одређује, састоји се у томе да он према стању своме нешто на рану даде деци убијенога [...] Кад плати колико му одредите онда слободно да га пустите“ (53).

Врло је интересантан начин расправљања овог кривичног спора на суду. Ток претреса за нехатно убиство има извесне специфичности, по којима се разликује од поступка са осталим врстама кривичног дела убиства. Суд се у овом случају у много већој мери него код других убистава руководи, при доношењу пресуде, исказима сведока, евентуалном изјавом убијеног пре смрти и захтева породице

(49) ДАБ — Шабачки суд 1833 (1—500).

(50) ДАБ — Шабачки суд 1833 (1—500).

(51) ДАБ — Шабачки суд 1832, 27 октобар 1832.

(52) ДАБ — Шабачки суд 1833 (1—500).

(53) Исто.

убијеног. Чим суд утврди да је убиство учињено из нехата, породица убијеног поставља захтев у погледу казне убици. Родбина у већини случајева тражи да се нехатни убица ослободи кривичне одговорности као невин, или уз извесно материјално обештећење. Ова имовинска, углавном новчана накнада никако не претставља отштету породици за живот убијеног (композиција), већ само служи за подмирење трошкова око сахране, подизања споменика или издржавања породице. У оваквим случајевима суд увек доноси пресуду којом потврђује захтеве родбине. Значи, прихватајући ове захтеве суд не доноси одлуку једино по својој оцени, а на основу постојећег доказног материјала, већ санкционише изражену вољу странака. Овакав поступак илуструје акт „Кнезова од канцеларије народне“ у Београду од 2 октобра 1822 „[...] Јучер дошло је 10 кметова из великог села и убилац и жена убијеног и овако да је било сви сведоче: такођер и жена убијеног, и овако сви кметови сведоче да је убијени за живота казао да га је неотице Мита убио и опростио Мити само да га сахрани, и жена убијеног дову начини на Миту преко аманета свога мужа убијенога: и сви сведоче да је убилац овај са убијеним увек у љубави живео, и кажу ни најмањег не има подозрења на Миту да га није неотице убио“ (54). Или пресуда Шабачког суда којом се ослобађа нехатни убица на молбу оца убијеног детета „[...] но будући да је Марко поменути отац погаженог детета дошо својевољно овде к суду и молио да се Петар од апса отпусти, не тражећи никаквог удовлетворенија [...] на коју молбу Маркову отпустили смо Петра кући“ (55).

И из ових докумената видимо да у расправљању кривичног дела нехатног убиства има елемената грађанског поступка, односно у кривичном спору налазимо извесне карактеристике грађанскоправног спора. Тако се породица убијеног јавља као тужилачка страна, иако суд покреће поступак против нехатног убице. На пример, „Давучија [тужилац — В. П.] Стефан, отац убијеног, говори, ја крв за крв нећу, а Господар како заправо нађе нека пресуди за мене [...]“ (56). Или супротан пример: „[...] а она рођа неће да се с њиме [убицом — В. П.] мире но траже крв за крв, а ми знамо какав налог од вас имамо и зашча можемо пресудити и за такве послове вама да пошљем [...]“ (57).

Суд мора да расправља и донесе своју одлуку за ово кривично дело, иако је претходно, мимо суда, дошло до измирења странака.

Кнез Јован Мићић упућујући странке кнезу Милошу да он пресуди спор, каже: „По вашој славној заповести шиљем убицу и онога погинувшега брата и кмета који је био онде на оном месту када је они погинуо, и он ће ви казати како је било, а овамо се давучије помирили са тим убицом сами међу собом, а ја опет не смем вашу

(54) ДАБ — КК Народна Канцеларија 1816—1822.

(55) ДАБ — Шабачки суд 1832; 10 август 1832.

(56) ДАБ — КК Народна Канцеларија 1823—1826, 2 мај 1823.

(57) ДАБ — Апелациони суд 1822, 1 јуни 1829.

заповест преступити но и шаљем вами [...]“ (58). Из овог примера јасно се види да су органи власти морали да преузимају на себе кривично гоњење и да на тај начин усађују свест народу о својој функцији власти, док су у народу постојале старе, укоренење навике међусобног решавања спорова и самовласног остваривања својих права.

II. *Телесна повреда*. — У архивској грађи Милошевог доба налази се много мање докумената односно пресуда за кривично дело телесне повреде у односу на број пресуда за кривично дело убиства. Свакако то не значи да је било више убистава а мање телесних повреда, већ да су једино учиниоци кривичног дела тешке телесне повреде гоњени по званичној дужности, и то не увек. Међутим, интересантно је да су судовима подношене и приватне тужбе само за нанету тешку телесну повреду. *Лака телесна повреда* као кривично дело по правилу није се расправљала пред судовима, односно у прегледаној грађи нема таквих докумената, што значи да су се странке намиривале мимо и ван суда. Ово је уједно потврда и знак да је Милошево правосуђе успело да обухвати, да гони најтеже деликвенте и тиме да заштити само голе животе, а не и лична права становника. Тако је (да поменемо само узгред као прилог тврдњи о ограничениости захватања и регулисања кривичноправних а поготово грађанскоправних односа) у судским архивама мали број тужби и судских пресуда за кривично дело увреде или клевете (59). Разуме се да се овде не мисли на увреде нанете појединим претставницима или власти уопште, јер су се о тим чиниоцима ревносно старали постављени органи гоњења, а готово увек им је судио кнез Милош, и то веома строго.

Чињеница је да су, према данашњим мерилима, кривична дела *тешке телесне повреде* релативно благо кажњавана. Углавном је досуђивана телесна казна (највише до 50 штапова, и то ретко) која се могла заменити новчаном — 1 штап за 1 грош — и наплатом трошкова дангубе (неспособност за привређивање услед лечења или трајне неспособности-сакаћења, као и дангуба због доласка на суд) и лечења (видарина). Пример: Кнезови јагодинског суда у писму кнезу Милошу од 8 марта 1824 (60) обавештавају га да су: „дошли кметови из Мијатовца код нас и с њима посечени Стеван тражи дангубу 35 гроша, и лекар што је лечио рану Стевану 36 гроша, Панина мати што је трошила за Стевана 20 гроша, то свега сума од 90 гроша“, значи укупно 90 гроша „што је на свадбу ножем посекао човека именованог Стевана“, а кметови моле кнеза Милоша да учиниоца Пану Раденковића пусти из апса по измирењу наведене суме. Протоколи јагодинског магистрата из 1829 под № 739 од 4 јуна бележе овакав случај: „[...] баба Ивана рекла му је не дам моје

(58) ДАБ — КК Нахија ужичка 1816—1835, 15 новембар 1821.

(59) Ст. Максимовић: Суђења у кнежевини Србији пре писаних законика из архиве пожаревачког магистрата, 1898, стр. 115 и 131.

(60) ДАБ — КК — XIII — 16 (Јагодински суд 1823—1839).

волове докле моју њиву не поорете, Живан повукао силом њезине волове она му их не да, он пак разјари се нато потегне с проштацом, те бабе пребије руку за права бога; за таково покушеније Живаново, што је напаствовао сироту удовицу и пребио јој руку, решили смо да плати Живан бабе дангубу 60 гр. и трошак колико је потрошила у механи 15 гр. и лекару 20 гр., потом се казни с 25 штапа, плативши Живан ову назначену суму бабе, наплатио (61) и казн своју у новцу 25 гр.“ (62).

Још један типичан пример за тешку телесну повреду објављен је пре више од пола века: „Станоје Ђоранић из Плоче у свађи са Живком Андрићем из Клубаца, удари га намерно косом по руци. Повређени је рану излечио, али је у руку остао сакат. Кривицу оптуженом опростио је, но тражио само видарину. Управитељни совет у заседању своме 4 новембра 1835 год. узевши у призрење важност преступљења његова, и урачунавши му у казну и тромесечни апс који је до данас издржао осуђује Станоја да му се још 50 штапа удари, па да се слободан отпусти, но то пошто наплати Живку, колико по реченом извештају износи трошак, видарина и дангуба“ (63).

Наведени примери долазе у број најчешћих, најбројнијих случајева кривичног дела телесне повреде како по начину и средству извршења, тако и по врсти и степену одмеравања казне.

Прећи ћемо на примере који отступају од наведених и то у покретању поступка и околностима односно елементима који утичу на ублажавање или поштравање казне.

Ако учинилац кривичног дела нанесе телесну повреду ватреним оружјем — чак и нехатно — гони се по службеној дужности. Тако капетан Симо Јаковић упућује суду Милисаву Ђенића и описујући догађај каже између осталог: „[...] и почну пушке метати но Милисав неотице рани Радисаву у руку јако, пак Радисав прашта Милисаву зато јербо га је неотице ранио, но ми га шаљемо по дужности нашој главном суду тамошњем“ (64).

Као и код других кривичних дела (например, убиства) пијанство односно дело учињено у пијаном стању узимало се као олакшавајућа околност и утицало на одмеравање казне. Например: „[...] Пеша ћерамиџија истукао Ђорђа ћерамиџију пијан, којему решили смо да се са 6 штапа казни, он Пеша сожалујући себе наплатио казн у новцу 6 гр.“ (65), или: „[...] пак потегне сировицом и удари га, међутим срео и дете Мијалково, које је гледало онде и њега истукао, за које призвали смо Перишића и питали смо га зашто тако безчиније да ради као он човек; он изговара се да је био пијан, и да није знао от себе што је радио. Сврху тога решили смо, да наплати Ранчи за руку што ће дангубити 10 гр. и да се казни с 25 штапа,

(61) Глагол наплатити у документима овог периода има значење глагола исплатити, платити.

(62) ДАБ — ЗМП XXXI, 315.

(63) С. Р. Панић: Суђење у Србији пре писаних закона, „Вранич“, VIII, 1901, 164.

(64) ДАБ — Summarium 453.

(65) ДАБ — ЗМП XXXI, 315; 18 септембар 1829.

но он Перишић сожалујући своје тело от батина наплатио казн у новцу 25 гр.“ (66).

За кривично дело телесне повреде у поврату изриче се тежа казна него када је дело први пут учињено. Када се догоди да неког насилника и убојицу ни пооштрене казне не могу да поправе, село истиче захтев да се такав преступник изопшти из заједнице и протера судском одлуком у друго место. У записнику шабачког суда од 22 маја 1825 № 1126 са испита Васи Милосављевићу „који је Саву Максимовића из дуге пушке ранио и на Симу Топаловића из истог села пишчол окресао који га је слагао“, говори се о његовим ранијим кривицама: „[...] Овај исти Васа јест досада већ трипут каштигован, и то први пут са 25 штапа — што је свога брата туко, други пут са 50 штапа — што је Панту Јадранина из истог села туко, трећи пут са 50 штапа каштиговат, што је своју снаху сикиром туко, и за другу погрешку био је 3 недеље у гвожђу, што је прије каштиге из апса био побегао, а за трећу погрешку био је 5 недеља у гвожђу. — Против овога Васе туже сви сељаци, да се више у селу подносити не може и моле сви за за удолетвореније“ (67).

Посебан облик овог деликта је и телесна повреда квалификована смрћу. Као и код убиства из нехата и у овом случају узима се у обзир при квалификацији кривичног дела да учинилац није могао претпоставити да ће услед нанете телесне повреде наступити смрт, пре свега због неподесног оруђа којим је смрт проузрокована. Квалификацију овог кривичног дела дају пресуде Народног суда, једна од 1 августа 1831 која гласи: „[...] опоменути убица Вићентије Величковић Миладина Живића није ударио оружијем за којим је необходимо смрт следовати морала нити га је ударио с намерењем да га убије“ (68) и друга од 23 јула 1831: „да вишеименована Станка [...] кад се дрветом за покојним Вучетом бачила, није намереније имала, њега убити, нити га је таквим орудијем, којим би му смрт лако задати могла ударила“, мада је „сасвим неотице повод смрти детињој била“ да „без казни не би остала, на пример и предохраненије другима“, суд је кажњава телесном казном од 50 штапова (69). Кнез Милош 26 августа 1831 пооштрава казну „да место 50 штапа са 100 камција казнена буде што је прва подигла руку на дете Вучету“ (70).

За кривично дело телесне повреде кнез Милош није доносио посебне прописе у виду „наставленија“ или сличних упутстава магистратима, нити се у пракси судова за време његове прве владе могу запазити какве битније промене у схватању појма овог кривичног дела и, према томе, његовог кажњавања.

Вера Петрић

(66) Исто, 9 јануар 1829.

(67) ДАВ — Апелациони суд 1825. Код Ст. Максимовића, сп. дело, објављено је више примера кривичних дела телесне повреде, стр. 104 (2 мај 1827), 104—105 (3 мај 1827), 105 (28 мај 1827), 105—106 (31 мај 1827), 110 (22 август 1827), 111 (21 септембар 1827), 118 (3 октобар 1828), 119 (22 октобар 1828).

(68) ДАВ — Апелациони суд 1831.

(69) ДАВ — Крагујевачки суд 1826—1831.

(70) ДАВ — Исто.